

МСС

**БЕОГРАД
ПАНЧЕВО
НОВИ САД
ТРШИЋ
11—16. 9. 1990.**

**НАУЧНИ
САСТАНАК
САДВИСТА
У ВУКОВЕ
ДАНЕ**

РЕФЕРАТИ И САОПШТЕЊА

20

БЕОГРАД, 1991.

/1

ЕТНИЧКЕ ПРИЛИКЕ У МЕТОХИЈИ У ВЕКОВИМА ПРЕ ВЕЛИКЕ СЕОБЕ У СВЕТЛОСТИ ОНОМАСТИЧКИХ СВЕДОЧАНСТАВА

Догађај који еуфемистички називамо сеобом и чијем се тровековном спомену посвећује и овај скуп - у ствари је врхунац, кулминација, најбоље упамћени чин једног дуготрајног процеса и тока, који нити је започео нити се завршио оним валом што га је предводио патријарх Арсеније Трећи. Тај је ток умногоме утицао на прилике и у своје изворишту и на своје ушћу, тамо где је та струја доспевала и разливала се. За свестраније сагледавање тога од интереса је да се истражи, колико год буде могућности за егзактно истраживање, какве су биле прилике - а посебно етнојезичке прилике - у раздобљу пре велике сеобе, и то у оба простора, и извора и дотока. Изванредне могућности за поуздан и егзактан увид у те прилике дају нам ономастичка сведочанства.

Овај је прилог посвећен приликама у средишњем изворишту сеобе, тамо где је пре ње столовао српски патријарх, а за скуп који припремају Српска академија и Матица српска припремам један осврт на прилике преко Саве и Дунава, где су се сливале избеглице с југа и где систематске податке о становништву дају тек турски пописи из XVI века. За поречје Белог Дрима, као битно извориште сеобе, имамо напротив вишеслојна сведочанства, топономастичка још од Немањиног доба, а од XIV века и богата антропономастичка.

Имена подримске равнице и котлине

Речита сведочанства представљају и сама два имена подримске котлине и равнице: *Хвосно* (старији облик *Хвостно*, отуда придев *хво-стански*) и *Метохија*, оба настала спонтано и самоникло. Истичем ову самониклост старих имена, јер је управо у томе њихова вредност као реалних историјских сведочанстава. У старо доба наши преци нису се бавили програмирањем и насађивањем земљописних имена, као што ће се радити касније и у наше доба; стара имена ницала су сама, као самоникли одраз природних и историјских реалности и њихове слике у народној свести.

Тако је и име *Хвостно* настало као описно симболично име подримске равнице. Њени житељи су, наине, по њој уочили обиље коровне биљке коју су још Прасловени назвали именом *хвостъ* или изведеницама (основно значење ове речи је 'реп', а биљка је названа по сличности). То је позната биљка *Equisetum*, која се још зове и *коњски реп*, *коњореп*, *куђељица*, *преслица*, *ритска метлица*, а онда и *раставић*, *зглобара*, *вретеника* и низом других сликовитих имена. Дајући равници име *Хвос(т)но*, њени житељи оставили су сведочанство не само о томе како им је изгледала, него и о себи: да су говорили словенским, што овде значи српским језиком.

Име *Хвостно* укоренило се веома рано, у преднемањићко доба. Описујући Немањино ослобађање и стварање српске државе, свети Сава наводи да је испод грчке власти истргао (приобрв те...от грчкије земље), поред других области, цело Хвосно, Подримље и Патково (Патково је било иза Паштрика, сад у Албанији). Ту је и податак занимљив као сведочанство шта су тада сматрали арбанаским подручјем: по Савиним речима Немања је *от Рабна* (у Хиландарској повељи: *од Арбанас*) задобио оба Пилота (тј. Горњи и Доњи), који су се налазили у поречју Великог Дрима. Каснији документи прецизније нам предочавају простирање Хвосна: видимо да су у њега спадали и Пећ са околином, и предео данашње вароши Истока (у њему Ракош и Синаје), и поречје Клине до ушћа тадашње Кладорубнице (сад је на њој место Кладерница), и међуречје Клине и Мируше (старе Љубижње), и Косорићи у доњем поречју Дечанске Бистрице, и сами Дечани. Углавном на тај део котлине, од Ђаковице на север, односи се и име *Метохија* у ужем, традиционалном значењу, с тим што оно има и шире, географско значење, које обухвата целу котлину, са Призреном.

Мотив имена *Метохија* (метох или метохија је грцизам, у значењу 'црквено добро, црквени посед') ствараће се поступно, током живота немањићке државе, као плод њеног деловања и односа према црквама. Та је држава у неком смислу имала двојни карактер - с једне стране војно-феудалног система, са свим неумитним правилима тога типа класног друштва, а с друге стране стално је држала као своју водиљу духовни мотив и хришћанско друштво, у коме је црква била основ његове културе, живота и функционисања. Немањићки владари нису нам оставили иза себе никакве монументалне краљевске и царске дворце и замкове, али јесу велелепне цркве, које - иако само делимично очуване - представљају највредније грађевине у нашој културној баштини. Најбоље и најлепше земље у срцу своје државе давали су у неопозиво власништво црквама, па су се и по подримској котлини рано почели заснивати пространи метоси, потврђени златопечатним даровницама, тзв. хрисовуљама. Те су даровнице не само важни споменици државне, правне, црквене и културне историје, него и главни извори, основне, изузетно богате ризнице средњовековне именовне грађе.

Још у доба Немање и Стефана Првовенчаног почели су се по метохијској котлини заснивати значајни црквени поседи. Није сачувана Студеничка хрисовуља, којом је - како посредно знамо - Немања дао својој задужбини и неке поседе северно од Призрена, а прве две сачуване даровнице заснивају у поречју Белог Дрима два знатна хиландарска поседа. Немања је, наиме, засновао Хочку (или Хотачку) метохију, око Хоче, између Призренског поља и Ораховца (и сам Ораховац ће касније Бранковићи даровати Хиландару). Повељом Стефана Првовенчаног утемељује се и други хиландарски посед, Крушевска метохија у Хвосну, око ушћа КLINE (тада Книне) и Пећке Бистрице у Дрим. И потоњи ће српски владари потврђивати и проширивати светогорске поседе, тако да је пред крај српске државе њима била проткана сва метохијска котлина. Многобројни светогорски поседи широм српске државе били су од изванредног културног значаја, осигуравајући не само економску моћ Хиландара него и непосредне везе и комуникацију српских крајева са Светом гором, а преко ње и везе с другим словенским гранама, као и ослонац на грчку културу.

Од изванредног је значаја трећа сачувана даровница за поседе у метохијској котлини, а друга у њеном северном делу, у самом Хвосну: знаменита Жичка повеља, којом се први пут обелодањује место Пећ, тада село. Даје се, наиме, Жичи северозападни угао хвостанске равнице и део његовог брдског залеђа, а у томе Пећ са засељем и низ села, од којих се и до данас одржавају, с нешто модификованим именима *Црни Врх*, *Трњ бовитићи*, *Горажда Вџс*, *Накл Вџс*, *Лабљани*, *Љутоглави* (сад *Црни Врх*, *Требовић*, *Гораждевац*, *Накло*, *Лабљане*, *Љутоглаве*), као и планина *Сланопоља* (биће у Ругову) са шумом (*Тмасвџм гвоздом*). Посебан значај овог поседа је у томе што је дат не некој цркви локалног или регионалног значаја него Жичи као српској архиепископији. Ту ће се, још за живота св. Саве, у засељу Пећи покренути радови на градитељском комплексу Пећке патријаршије, који ће се довести до краја почетком XIV века. А још раније, пред крај XIII века, овамо ће се преселити духовна престоница српске државе, српска архиепископија и касније патријаршија.

Од даљих даровница из XIII века ономастички значајну новину доноси повеља краља Уроша полимском (бјелопољском) Св.Петру (замена за изгубљену даровницу из доба кнеза Мирослава и Стефана Првовенчаног), којом су манастиру дата и два села у сливу Белог Дрима; наиме, овде се у сачуваним метохијским даровницама први пут наводе и међе поседа (то ће се касније готово редовно радити), чиме се силно увећава топономастичка грађа, и по обиму и по разноврсности.

Поред хиландарских поседа и имања архиепископије, главне метохије у сливу Белог Дрима засноваће се у првој половини XIV века, када су велике поседе добили краљевски и царски манастири - Милутинова Бањска, Дечани Стефана Дечанског и Душанови Свети арханђели. Њи-

хове оснивачке хрисовуље, срећом сачуване, чине главне ризнице српске средњовековне именоване грађе. Из предела Метохије, поред обиља топонимије, оне доносе и систематске пописе људи. При томе се Бањска (или Светостефанска) и Светоарханђелска хрисовуља ограничавају на пописе влашких катуна - тада већ практично језички слави-зираних, посрбљених, док знаменита Дечанска хрисовуља, сачувана у две опширне верзије и једној сажетој, доноси и пописе великог броја српских села, добрим делом смештених у метохијској котлини.

Сачуван је још низ повеља о црквеним поседима у овом крају, издаваних и пре и после три поменуте главне хрисовуље. Поред низа повеља исте тројице главних ктитора - краља Милутина, краља Стефана Дечанског и цара Душана, и поред већ поменутих даровница Стефана Немање, Стефана Првовенчаног и краља Уроша, сачуване су и даровнице краља Владислава, краља Драгутина, браће Бранковића (Романа, Гргура и Вука) са одобрењем цара Уроша, затим кнеза Лазара и (после Косовске битке) кнегиње Милице са синовима. Поред већ поменутих цркава (Студеница, Хиландар, Жича, Св.Петар на Лиму, Бањска, Дечани, Св. арханђели призренски), поседе по Метохији добили су и Св. Никола у Пећи (у статусу метоха Милешеве), дабарски Св. Никола, Богородица љевишка (одн. Призренска митрополија), а уз Хиландар посебно су обдариване и неке њему подложне задужбине (Св. Никола у Добрушти на Б.Дриму, Карејска ћелија, Хиландарски пирг у Хрусцији), као и светогорски Св. Пантелејмон.

Све је ово не само допуњавало ризницу наше историјске ономастике него и успостављало нове нити везе и комуникације између српских предела, које су се најгушће сконцентрисале на косовском и још више метохијском простору, као средишњој области живота и свеколиког функционисања старе српске државе. Истовремено, многобројни метоси по подримској котлини дали су мотив да се уопшти спонтано географско име *Метохија*.

Карактер старе метохијске ономастичке грађе

У грађи из повеља нађено је преко хиљаду топонима и оријентационих топографских назива. Топонимија је као и по другим српским пределима: изразита превласт словенских образовања, уз понеко супстратско или нејасно име. Имамо, на пример, међу именима метохијских река супстратска, предсловенска имена *Дрим* и *Книна*, а остало су словенске изведенице разне мотивације - према особинама тока и воде: *Бистрица*, *Сушица*, *Топлуха*, према растињу дуж корита: *Јабланица*, *Јелшаница* (од јелха, јоха), *Јагледница* (од јагњег, врста тополе), можда и *Трепетник* (према јасикама), по живом свету у води: *Вьшивица*, *Нерџстуша* (од нерџст 'мрест'), *Рибница* (и неколико потока са именом *Рибник*); на односу опште припадности заснивају се имена изведена од придева на -ски: *Дубштица*, *Млинштица*, *Подримштица*, *Селштица*, *Лопачтица*

(од *Лопат-*), а вероватно се на присв. придеву заснива име *Кујавча* (*кујав-* је прасл. основа, од које је могла настати изведеница *Кујавџ* и даље придев на *-ч*).

Као илустрацију живих процеса творбе наведимо и неколико метохијских топономастичких сложеница: *Измидух, Нечујглас; Мечихлџб, Пожрикобила, Смудиглав; Љутоглави, Рџ добради; Кривошија, Остроzub; Дрџводџља, Жабострџк, Рогопеч, Сџножештани, Челопеци*.

Већ према историјској топонимији могло би се основано закључити да је Метохија (а слична су и сведочанства с географског Косова) била интегрални део српске етнојезичке области, у којој су доминантна српска насеља била само проткана остацима балканских старинаца, у познатој симбиози српских ратарских села са влашким и арбанаским сточарским заједницама, тзв. *к а т у н и м а*.

Много конкретнија, а уз то врло одређена и несумњива сведочанства о етнојезичким приликама доносе нам пописи људи. Бањска и Светарханђелска хрисовуља доносе само пописе влашких катуна, који у највећој мери имају славизирани, тј. посрбљени именослови, око 80% имена од словенских основа. Сама та чињеница индиректно сведочи о етнојезичком карактеру околног живља, под чијим је утицајем (и мешањем с њим) извршена таква славизација. Дечанска хрисовуља донела је и директна сведочанства о томе, пописом села који је обухватио велики део Метохије, откривајући доследан српски именослов, у ком удео словенских основа достиже и 90%.

Врло садржајна сведочанства о становништву доносе систематски турски пописи, у којима се, поред података о дажбинама, поименично пописују сви пунолетни мушкарци, делом и удовице. Највећи део Метохије обухватила су три пописа из XV века (1452/5, 1455, 1485), који се међособно допуњавају. Није, међутим, сачуван из XV века (или није засад познат) попис нахија Призрен, Хоча и Опоље, али за њих имамо пописе из друге половине XVI века, тако да из XV и XVI века имамо пописе свих метохијских насељених места. Тим је значајно увећана историјска ојкономија (имена насеља), а поуздано је и јасно документована српско-арбанаска етнојезичка граница, тако да не остаје места за научне недоумице и спорења о њој. Спорења уноси исполитизована псеудонаука, која полази од тврдње напамет створене у албанским политичким програмима - да су Косово и Метохију и у средњем веку насељавали Арбанаси, а српску компоненту су углавном чиниле власт српске државе и цркве и са њом везане структуре.

Грађа повеља обелоданила је пуни и несметани живот прасловенског именослова у српској грани, што ће се наставити и у наредним вековима, како сведоче турски пописи. И друге словенске гране понеле су разубљени и сликовити прасловенски систем имена, у коме су - као и Срби - делом чувале старину а делом је прерађивале, утицајем живог

народног језика и законитости именослова. Али је бивало и ограничавања тога слободног живота и развоја словенских имена. На неке словенске регије велики утицај извршили су туђи именослови, из супстрата и суседних етнојезичких средина, а нарочито је радикално заустављана и гашена словенска компонента дејством црквене норме, која је у појединим хришћанским срединама наметала обавезу светачких и библијских имена. То је потпуно прерадило именослов католика, поглавито после Тридентинског сабора, а аналогну је унификацију извела и руска православна црква.

Још је оштрију прераду и отуђење наметнула верска норма исламизираним хришћанима, где је обавеза ишла толико далеко да већина турских писара провереном хришћанину није хтела записати ни име његовог оца, да се не би кварила верска обележеност пописа, него је замењивала очево име унифицираном формулом „син Абдулаха” (што значи „слуге божјег”). На пример, 1591. године у једној призренској махали налазимо четрнаест „синова Абдулаха”, те и не можемо знати је ли отац обраћеника био Србин или Арбанас.

Никакве сличне обавезе није било код православних Срба, словенски именослов се несметано чувао и разрађивао. Разуме се, временом су улазила у народ и поједина несловенска имена - старобалканска (нпр. *Херак, Хреља, Алтоман, Шишат*) и хришћанска (*Ђурађ, Никола, Стјпан* итд.), али је у доба подизања Дечана још увек читавих 90% људи у српским селима носило имена од словенских основа, која је карактерисала велика разноликост. С једне стране, добро се чувао древни дводелни модел имена, наслеђен не само из прасловенске него и из много древније индоевропске заједнице, на пример у хрисовуљама *Добробуд, Добровој, Доброгост, Добромир, Добримисл, Добросин, Доброслав, Добросрд, Доброхвал*. С друге стране, стлано је текла незаустављива творба нових облика и варијаната, покретана добрим делом емотивним разлозима везаним за рођење детета и бирање његовог имена; отуда нпр. само од основе *Рад-* налазимо читавих шездесет различитих облика и варијаната имена, нпр. *Радак, Радеља, Раденко, Радешко, Радич, Радиша* итд. Уочавају се у раздобљу XIV-XV века и неки иновациони таласи, који се распростиру врло широко по српском историјском и етничком простору; нпр. нагло се шире многобројне изведенице од основе *Влк-/Вук-*, затим имена *Божидар, Радоња, Радич*, а од несловенских *Ђурађ* и деривати, *Стјпан*, у источнијим регијама и *Јован, Димитрије* и деривати, *Тодор, Оливер*. Ово је и време фонетских промена у именима: *Вук* од *Влк*, *Миочин* од *Милчин*, *Радосав* од *Радослав*.

У овој еволуцији имена у пуној мери учествује и метохијски доминантни именослов, нарочито у северним и средишњим пределима, сведочећи тиме о етнојезичкој припадности живља и о српско-арбанаској етнојезичкој граници. Кључ за разликовање српских и арбанаских насеља дала нам је већ Дечанска хрисовуља, јер су у њој пописане и три

арбанаске заједнице у данашњој Албанији (један катун и два села). У наредна два века арбанаски именослов прерађиваће се знатно више него српски, али контраст стално остаје јасан. На пример, 1485. године у доњој Метохији и суседним пределима Албаније арбанаске насеобине најчешће маркирају имена *Ђон, Ђин, Лека, Гега, Бардо, Тануш, Прогон*, а 1571. године *Пренд, Ђон, Нина, Папа, Кола, Гика, Кока, Лика* итд. У конкретним примерима тај контраст између арбанаских и српских насеобина изгледа овако:

- у поречју Рибнице село Морина 1485: *Ђон, Пепа, Лека, Укча, Ђин, Ђон, Ђон* итд., а мало севернији Јасич: *Радосав* (син *Божидара*), *Димитриј* (син попа), *Радосав* (сим *Милоша*), *Никола* (син *Миодуша*), *Радич* (син *Брајана*), *Никола* (син *Радосава*), *Димитриј* (син *Радича*), *Прибил* (син *Гојислава*) итд.;

- у Подрими 1591. године у селу Серош: *Гика, Ђин, Пал, Гац, Пренд, Деда, Пепа, Ђон* итд., а у нешто севернијем селу Крамовик: *Раде, Вучић, Ђурица, Дамјан, Петко, Стојан, Бојица* итд.

Сувишно је и констатовати да су првоименована села била арбанаска, а с њима упоређена села српска. Илустрације именословног контраста показују, међутим, да су сведочанства пописа о етнојезичким приликама потпуно неспорна, па констатације које се из њих изводе нису хипотезе, него историјске чињенице.

Етнојезичке прилике у средњовековној Метохији

Грађа турских пописа сведочи да је цело Косово, као и северни и средишњи део Метохије покривала у XV веку компактна српска именословна зона. На десној страни Дрима она се простирала и јужније од Дечана, обухватајући Јасич, Храстовицу, Грмочел и Црмње (сад Црмњан), а онда је до Ђаковице и доњег тока Рибнице долазио мешовити појас српских и арбанаских насеобина. Даље ка југу, десно од Рибнице (почев од Пуношевца и Морине) документује се у XV веку (и потврђује у XVI) компактна арбанаска зона. Лево од Дрима немамо континуиране податке из XV века, али ни у XVI веку мешовита и арбанаска зона није ка истоку прекорачила линију Манастириц - Призрен - Сува Река, нити ка североистоку допрла до линије Сува Река - Хоча - Ораховац - пл. Козник; на југу арбанаских насеља нема ни у жупи одн. нахији Гора.

Иако местимична, сведочанства српских повеља начелно су у складу са сликом коју показују каснији турски пописи. Повеље сведоче да су Власи а не Арбанаси чинили стариначку компоненту становништва на простору Косова, као и на простору Метохије приближно северно од линије Ђаковица - Сува Река. Сва је вероватноћа да је то продужетак стања створеног већ самим досељењем Словена, тј. да је косовско-метохијска низина у римско доба била романизована, тако да је после досе-

љења Срба овде настала српско-влашка зона. У сваком случају, не уочава се никакав топономастички слој у овом пределу који би указивао на арбанаско становништво у раном средњем веку.

Повеље такође сведоче да је у српско-влашкој зони до краја средњег века, утицајем бројне надмоћи Срба и мешањем живља, извршена прво језичка а онда и етничка асимилација косовско-метохијских Влаха, тако да у турско доба ранија српско-влашка зона улази као српска етнојезичка зона. У пределима измешаних српских и арбанаских насеља, напротив, асимилација је имала углавном супротан исход: тамо се поступно албанизују некадашње српске (као и друге словенске) насеобине, о чијем некадашњем постојању сведоче многобројни словенски топоними по Албанији.

Светоарханђелска хрисовуља је директно посведочила постојање Арбанаса на југу Метохије већ у старосрпско доба, уписујући девет арбанаских катуна, који се локализују на доста невеликом простору између Призрена, Суве Реке и Србице. На блискост арбанаских станишта указују и неке примесе арбанаског ономастикона у дечанском селу Зерзеву у Подрими, као и у именима у Светоарханђелској хрисовуљи записаним око Призрена. За предео Хаса, јужно од Ђаковице и у подгорју Паштрика, где турски пописи откривају бројну и компактну концентрацију Арбанаса, немамо никаквих података у повељама, али можда сама чињеница да овде пре Душана нису заснивани никакви метоси посредно указује на постојање Арбанаса, ако претпоставимо да су ктитори избегавали да дају арбанаска насеља (као католичка) православним црквама.

Промене од XIV до XVI века

Нема, међутим, сумње да је арбанаска зона у Метохији у доба српске државе била нешто ужа од оне коју откривају турски пописи. будући да за делове Дечанског властелинства имамо сачуване старине (српске) и касније (турске) пописе, поређењем се донекле документују и демографске промене до којих је дошло с турском најездом. Донекле се открива почетак вековне историјске драме, која ће кулминирати великом сеобом пре три века. Остао је мање познат и конкретно документован први чин те драме, последице првог налета турске освајачке машине.

Треба одмах истаћи да су на удару тог првог турског вала били не само Срби, него исто тако и Арбанаси, као хришћански народ, као и чињеницу да су се и сто година после Косова Арбанаси одупирали исламизацији нимало мање него Срби. Ипак нам пописи засведочују да су највише пострадали и најтежу цену платили метохијска српска села. Она су била најрањивија из два разлога: једна - смештај у жупама, врло доступним освајачкој војсци, а други - одсуство сваке војне традиције на црквеним поседима, који су у српском феудалном систему били осло-

бођени свих војних дужности, а тиме и лишени сваке припремљености да изнуде неке обзире завојевача. Поређење пописа показује драстично смањење пописаног људства, на пример у Преком Лугу два и по пута, у Црвеном Брегу и Храстовици троструко, у Рзинићима и Грмочелу петоструко; а још горих примера налазимо у Алтину иза данашње државне границе, а у Горанима десетоструко смањење броја пописаних људи.

Врло је вероватно да су и Арбанаси који су се нашли на путу турске најезде прошли слично као и Срби, али су у заклоњенијим брдским крајевима, као покретљиви сточари, могли бити и релативно поштеђени. Рекло би се да су се добро сачували у побрђу око Паштрика, јер се примећује да су се одатле током XV-XVI века ширили, попуњавајући својим насељима проређене или испражњене суседне српске зоне. И само разбијање црквених метохија као правно заштићених субјеката омогућило је да групе миграната упадају у њих и оснивају своје насеобине. Тако видимо да је жупа Алтин у Албанији, раније доследно српска са изузетком невеликог села Грева, 1485. године већ проткана арбанаским насељима. На југословенској страни Алтина, између Нерестуше, Рибнице и граничног венца, извршена је потпуна демографска смена: према Дечанским хрисовуљама овде је владао доследни српски ономастикон (ту су били два катуна Влаха Сремљана, село Јабланица челника Радана и Коло гвоздено), а 1485. године ово је компактна арбанаска зона. У односу на XIV век демографске промене у корист Арбанаса документују се у XVI веку и у селу Зерзеву, као и даље уз Дрим - у пределу Серош.

Ипак до краја XV века Арбанаси, као хришћани, нису у Турској царевини верски привилегисани и њихово извесно ширење остаје ограничено на локални простор доњег Подримља, тако да њихове зоне нису тада прекорачиле 10% територије данашње косовске покрајине. До неких великих промена није дошло ни век касније, до краја XVI века, иако је већ започео верски преокрет код Арбанаса; истина, метохијски Арбанаси тада су се још добро одупирали исламизацији, али је у Опољу јужно од Призрена већ извршен верски преокрет, тј. готово потпуна исламизација Арбанаса.

Тај ће преокрет имати далекосежне последице на даље односе Срба и Арбанаса и на њихову неједнаку судбину у овим крајевима. Тиме започиње други чин драме српског народа у Метохији и на Косову, која ће свој најдрастичнији израз достићи у доба патријарха Арсенија III и у даљим столећима.

*

Метохијски ономастички споменици нису само документи о именима, него и сведочанства изванредних цивилизационих достигнућа остварених првенствено на простору Метохије и Косова у златном веку старе српске државе. Ти плодови које је створила српска држава и њени поданици засновани су на једној изванредној културној симбиози до-

несене словенске и затечене балканске традиције. У свом културном израстању она је била ослоњена на византијску цивилизацију као христијанизованог настављача величанствене античке културе, на везе с приморјем и Западом, али исто тако и на донесену словенску традицију и на удео затечених балканских старинаца, који су допринели да та култура која је доживела процват у српској држави буде потпуно саживљена и срасла с балканским тлом. Најзначајнија жаришта тога биле су цркве и манастири, а такође и етнички веома шаролика варошка и рударска средишта; удео у том развоју дали су и саски рудари, и дубровачки трговци, и неимари и мајстори слике, речи и других вештина који су овамо доспевали са разних страна, а у једном турском попису засведочена је и јеврејска махала.

У збиру свих тих компонената Метохија и Косово постали су главно, централно огњиште српске средњовековне цивилизације, на коме је она досегла своја највиша остварења. Такво изузетно извориште утицало је и на историјске ефекте сеобе и чинило да у некој мери буде надомештена њена разорна и кобна страна. Омогућило је њеним жртвама да у својој драми буду и мисионари, који ће културно и духовно наслеђе свога завичаја разносити по новим просторима и уграђивати у нове симбиозе. Стварала се на тај начин и појачавала она духовна и културна вертикала, чији су кракови полазили од Пећи, и од Свете горе, и од Црногорског приморја и Цетиња, и која је допирала до Фрушке горе и Карловаца и даље све до Сентандреје и била главна окосница српског духовног идентитета и националног опстанка.

[Прилог]:

Преглед метохијских изведених топонима из повеља

-*еж*: Вележ, Цртеж.

-*ьк*: придавк, Гложьк, Сврчьк (сврчьк, вар. речи цврчак);

-*ичьк*: Камичьк.

-*ак*: Новаци (арб. катун), Ошљак (ошљк, бодљ. биљка чија се једна врста зове и „магариње”);

-*јак*: Совјак, Курилјак, Срнијак, Влчјак; Волујак;

-*штак*: Постељштаци (насеље и људи), вар. Постељћак (можда грешка, мех. транскрипција *шт*).

Уп. и Пилопак.

-*ик*, у приширеним суфиксима:

-овик (-евик): Дубовик, Ивовик, Лъсковик, Дръновик; Ђурђевик, Петровик (или Петровић, село);

-ник: Гребник, Рибник, Рудници, Остражник, Козник, Змијник, План'ник, Комин'ник, Стлпник, Заморници, Ресник, Трепетник, Коритник, Дрстник, Кошутник, Галичник;

-аник: Копјаник (међаш);

-еник: Рвеник, Ограђеник, Обџшеник.

-аљи: Звиздаљи (заселак и људи).

-иљ, уп. Тоциљ (међаш).

-им: Штедим, Породим, уп. и Неродимља.

-ьн (не идентификује се као јасна морфема, а могуће је и читање - њ у појединим случајевима), уп. Жрбьн, Говьн, Жрвьн, Жедьн, Јарьн, Чесьн.

-ан, уп. Невечеран, Петран, Пръпран.

-ин, уп. Цвилин, Стрчин (посебно в. -анин).

-анин, изузетно у јд.: Дъчанин (виноград);

-ани (или -ане, често као име насеља које може означавати и људе): Запођани, Заплжани, Осојани, Лабљани, Дубљани, Сливљани, Новосељани, Грмљани, Дољани, Добродољани, Плањани, Живињани, Сњани, Пирани, Храштани, Сњожештани, Лъштани, Прапраћани, Млећани, Пећани, Улоћани, Врбничани, Топличани, Селчани, Студенчани, Поточани, Дъчани, Ръчани.

-ун, уп. Пркун (међаш).

-ар, уп. ул'јари (можда делимично топонимизирано).

-шор: Скокшор, уп. и Винишорски граб.

-ат, уп. Гунцати (влашки катун).

-от, уп. Грогот, Грохот, Сопот.

-ић, изузетно у јд.: Чабић (поред Чабићи); суфикс се јавља и у вар. -ишт, па може доћи до подударанја са суф. -иште, -ишта;

-ићи (насеља и људи): Чабићи (потврђена и јд. Чабић, као и етник Чабићанин), Војевићи (и Војевишти), Бродлићи, Љуболићи, Вранићи, Истинићи, Рзнићи, Сиринићи, Верићи (несигурно потврђено: „от Вериће”), Косорићи, Бохорићи, Трџбовитићи, Ораховичићи, уп. и Ђуровишти („ниже Ђуровишт”).

-ьц: Грабыц, Медвџьц, Ранезьц, (и -стыц, -тыц), Прџвальц, Кирильц, Дољьц, Буљьц, Стрџльц, Книњьц, Вьњьц, Тупьц, Харьц, Понорьц, Кострьц, Пьстрьц, Лисьц, Рогатьц, Котьц, Крстьц, Нашьц, Орашыц; уп. и Добрчи дол, Казньч стлп; Модрч дџл;

-ци: Бџлоглавци, Бериславци, Долци, Цапарци, Мађерци, Светогорци, уп. и Крињчка међа, Чрњчки брод.

-авьц: Губавьц, Трџскавьц, Краставьц, Клечавьц.

-овьц (-евьц): Ређевиц, Добраљевиц, Игларевиц, Сиштевиц, Ковачевиц, Крушевиц, Врбовиц, Раковиц, Саковиц, Славковиц, Радковиц, Љьковиц, Рашковиц; уп. и Крстовьчки поток;

-овци (-евци): Ногајевци, Бобојевци, Драгољевци, Тудоричевци, Ратишевци, Плношевци, Голубовци, Флоковци, Радиловци, Гојиловци, Костадиновци, Ђиновци, Шалиновци, Ђоновци, Поповци (неједнако топонимизирани називи заједница, као и горе под -ци).

-ъльц: Огоръльц;

-анци: Дољанци;

-ен ц: Студеныц;

-енци: Дојенци;

-иньц: Војиньц;

-инци: Шпинадинци, Синајинци, Брајишинци, Боршинци.

-ач: Худач.

-еч: Грмечи.

-иш, уп. Гладишев дол (гладиш, врста растиња).

-ош: Првош, Ракош, Букош, Ђлош, Доброш, Ирош, С рош.

-уш: Голуш.

-је: Подградје, Раздолје, Ополје, Преображенје, Трнје, Хоморје, Заблатје, Бучје, Јельшје; уп. и Често каменје, Често борје.

-ље, уп. Духље.

-иње: Пакостиње, уп и Русиње поље.

-иште: Градиште, Стражиште, Теклиште, Солиште, Игриште; уп. и Команово селиште, Ђулино катуниште;

-ишта: Бабишта, Гребишта, Избишта, Непробишта, Драгосивишта, Теговишта, Вардишта, Рујишта, Будилишта, Милишта, Гумничишта, Љништа, Съспишта, Кошаришта, Семетишта, Крстишта, Мьшутишта, Млацишта, Ђљичишта, Желчишта, Јанчишта, Купчишта (на југу Метохије могуће је да овакав завршетак потиче од -ишт/-ић, нпр. у Милишта).

-це: Селце, Гумьнце, Блатце; Звонца, Вратца.

-че: Хвалче, Петрче.

-ово (-ево): Зерзево, Зрзево, Кијево, Чрнъљево, Игларево, Овчарево, Лабићево, Горачево, Љубичево, Прчево, Крушево (и Крушево поље), Дубово, Рогово, Садово, Прасково, Ческово, Курилово, Исаврово.

-ско: Зборско, Повиљско.

-ло: Било, Връло, Ждръло;

-ило: Чрнило, Дупило, Курило.

- но*: Гојно, Чрњегојно, Ковиљно, Хвостно, Млачно, Лучно.
- ино*: Гостулино, Јањино, Братоњино, Сопино, Бусино, Плоскиштино, Тумичино.
- ва*, уп. Злква.
- ава*: Грнава, Дубрава.
- ова*: Жакова.
- ија*: Шпинадија, Русалија, Масларија, Страторија, Брдурија.
- ка*: уп. Крушка.
- ска*: Ср дска.
- ља* (-имља): Неродимља (сусед), уп. и Ретивља.
- на*: Ујездна, Брџна, уп. и Броњински пут, Типл-и-студна; Окована, Ржана, Драгачана; Гребена, Студена.
- ина*: Јазвина, Рудина, Рудине, Бисажина, Плужине, Цџлине, Слатина;
- овина* (-евина): Дьбревине, Држковина Рилковина, Толановина.
- ња*: Љубижња, Љубија, уп. и Чрџња.
- ера*: Пештера.
- ата*, уп. Грмовата.
- шта*: Небр гошта, Добрушта, уп. и горе -иште/-ишта.
- уха*: Топлуха.
- ица*: Србице, Дубице, Главица, Ставица (Штавица), Хоругвица, Локвица, Острвица, Добра водица, Мрџица. Шијице, Нојице, Паскалица, Смолице, Пољаница, Стџница, Бистрица, Пустице, Жиочице, Плочица;
- авица*: Каљавица, Грнавица, Сињавица;
- ивица*: Вьшивица;
- овица* (-евица): Гуђевица, Братиштевица, Крушевица, Врбовица, Јасиковица, Штрковица, Ђеровица, Спасовица, Храстовица, Лутовица;
- ница*: Врбница, Рибница, Кладорубница, Врбовница, Јагледница (Огледница), Сумеђница, Остражница, Могилница, Свирилница, Ракитница, Улиштница, Бочница;
- аница*: Билјаница, Моштаница, Градчаница, Стлпчаница, Јелшаница, уп. и Пољаница;
- еница*: Студеница, уп. и Пьштенички врх;
- уница*, уп. Алтуница;
- арица*: Штитарица;
- атица*, уп. Грмоватица;
- етица*: Висетице;

-штица: Дубштица, Ретивштица, Селштица, Подримштица, Млинштица, Лопачтица (од *-тштица*);

-чица: Гарчица, Гарчице, Крушчица;

-ачица: Ковачица, Карачица;

-ичица: Главичица, Тъмничица, уп. и Мъгличин дол;

-ешица: Радешица.

-ча: Рабча, Врабча, Тръбча, Кујавча, Пустомулча, Чрнча, Колепча, Хотча, уп. и Брњашча, Ушча.

ача: Кривача, Тъменача, Вртача, Расохача.

ша, уп. Пуљша.

-аша: Богдаша.

-еша: Радеша.

-иша: Лъвиша, Пакиша, Кориша.

-ужа: Љубуша, Билуша, Момуша, Пагаруша, Оскоруша, Ботуша, Неръстуша, Орчуша, уп. и Чауша.

У преглед су ушли и поједини примери нејасне структуре и деривационе мотивације. Ближи подаци о наведеним топонимима могу се видети у мојим радовима „Из историјске топонимије Подримља” и „Стара имена из доњег Подримља”, Ономатолошки прилози II, стр. 30-61, и VII, стр. 7-49 (изд. САНУ, 1981. и 1986).

Митар Пешикан

ЭТНИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В МЕТОХИИ В СРЕДНИЕ ВЕКА И В НАЧАЛЕ
ТУРЕЦКОГО ПЕРИОДА - В СВЕТЕ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ДАННЫХ

Резюме

Северная и средняя часть Метохии, т.е. югославской части бассейна Белого Дрима, в средние века принадлежала к сербской языковой и этнической области, в которой, наряду с сербскими земледельческими поселениями, существовали скотоводческие катунны валахов. Валахи сначала представляли собой романские группы, но в средние века, в результате ассимиляции и смешения населения, потеряли характер этнических и языковых оазисов, так что древняя сербско-валашская зона в турецкий период входит как полностью сербская.

На юге Метохии (примерно в области Призрен - Дьяковица) и в соседней части Албании еще в период древнесербского государства документируется сербско-албанская зона. Хотя в результате турецкого нашествия произошло некоторое расширение зоны албанских поселений, вплоть до конца XVI века сербская зона охватывала по крайней мере две трети Метохии (а также практически целиком котловину Косово, за исключением небольших оазисов).

Эти выводы вполне подтверждаются ономастическим материалом сербских грамот, а еще точнее материалом турецких кадастров XV-XVI веков, содержащих систематические переписи населения.

